

HIPÒCRATES, *Aforismes: traducció catalana medieval*. Edició d'Antònia CARRÉ (amb la col·laboració de Francesca LLORENS). Barcelona, Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 76), 2000, 102 p. ISBN: 84-8415-242-1.

Durant els darrers segles de l'Edat Mitjana, l'Occident europeu experimentà profundes transformacions que desembocaren en l'aparició d'una nova societat en la qual, alhora que el comerç i la vida urbana despertaven d'un llarg ensopiment, l'ésser humà descobria tot de noves necessitats per satisfer. El desig de conèixer el món que l'envolta, molt en particular tot el que té relació amb la salut i la malaltia, es compta entre les més importants. La valoració social del saber i del seu potencial de transformació tingueren conseqüències de gran transcendència, tant a nivell personal com col·lectiu. La difusió d'aquell anhel de coneixement més enllà de les elits (socials i acadèmiques) trobà un vehicle formidable en les llengües vernacles, creixentment utilitzades per a la creació literària, i també en l'hebreu, en uns moments —no ho oblidéssim— en els quals la universitat, la justícia i l'Església, amb tot el que significaven aquests tres àmbits, s'expressaven fonamentalment en llatí. En una o altra mesura, totes les llengües d'Occident han conservat nombrosos testimonis de la materialització pràctica d'aquell anhel en les més diverses àrees del coneixement, des de la medicina a l'alquímia, des de la filosofia natural a la literatura tècnica dels oficis.

Amb el paper clau que exercí aquella difusió del coneixement en llengua vernacular —per exemple, en el triomf del nou sistema mèdic basat en la institució universitària i en els professionals formats o influïts per ella— caldria esperar un sensible interès per part dels historiadors de la ciència envers l'estudi i l'edició d'aquest sector del nostre patrimoni, molt més important del que hom creu. Res més lluny de la realitat, però. Per contra, en alguns països encara rep importants dosis de desdeny per part d'una historiografia de la ciència que, malgrat la retòrica, segueix excessivament ancorada en l'internalisme, que oblida el context històric i sociocultural dels textos, i en la manca d'interdisciplinarietat, i que percep aquest tema no sense una certa displicència. Així, el fet de no dominar el bagatge de coneixements teòrics i pràctics necessaris per a afrontar amb profit el seu estudi, i ja no diguem llur edició, ha frenat un interès que hauria de ser més gran del que és en una àrea que, *a priori*, sembla que és la que més li correspon. O potser no.

La tradicional renúncia dels historiadors de la ciència, que només darrerament comença a ser corregida, s'ha justificat, de forma més o menys explícita, en la consideració que aquesta part del nostre patrimoni era als filòlegs que pertocava estudiar. Lògicament, entre aquests darrers els materials en vulgar no podien deixar de despertar un sensible interès, tot i la seva manca de qualitat literària. Des de fa ja més d'un segle, l'edició d'aquests textos, i fins i tot la mateixa atenció envers ells, han estat capitalitzades de forma gairebé exclusiva per estudiosos pertanyents a l'àmbit de la filologia. Malauradament, amb importants i honorables excepcions, l'interès d'aquests estudiosos no ha anat sempre acompanyat per la formació més adient per a afrontar una tasca l'objecte de la qual són uns textos que, malgrat les aparences, no resulten gens fàcils i que gairebé sempre tenen originals en llatí, a vegades no identificats, i majoritàriament encara mancats d'una edició (crítica).

Sembla evident, doncs, que l'estudi i edició d'aquests textos ha de ser endegada des d'una doble condició, o formació, la de l'historiador de la ciència i la del filòleg. Només la combinació dels coneixements i dels mètodes d'uns i altres ens garantiran la màxima solvència en els resultats. És en aquesta cruïlla de coneixements i de mètodes que s'inscriu l'edició realitzada per Antònia Carré de la traducció catalana medieval dels *Aforismes* d'Hipòcrates.

Carré és una filòloga que forma part del prestigiós grup de recerca dirigit per Lola Badia que, a partir de l'estudi de les obres de Ramon Llull, Ausiàs March o Jaume Roig —objecte aquest darrer de la seva tesi doctoral—, s'esforça per refondre l'anàlisi literària i lingüística amb l'historicomèdica, conscients del fet que aquest últim no deixa de donar un renovat vigor al primer en proporcionar-li un context cultural que fins ara havia estat desatès. Una nova perspectiva, plena de possibilitats gairebé sense explorar potser per la insuficient sensibilitat institucional per aquests temes d'aplicació aparentment tan poc pràctica. La mateixa actitud institucional que, sobretot en terres ibèriques i sense l'exceptió catalana, amb grollera freqüència relega l'esforç i la il·lusió a l'àmbit del voluntarisme.

Com ja va assenyalar Guy Beaujouan, i s'ha tingut l'ocasió de verificar en estudis recents, el procés de vernacularització del coneixement es manifestà amb una precocitat i una complexitat molt particulars en una península Ibèrica en la qual conviuen —o cohabitaven— les tres grans cultures mediterrànies. Entre les llengües ibèriques, s'ha destacat el cas del català que, en constituir la més important llengua de cultura i de govern de la Corona d'Aragó, es beneficià d'una posició geogràfica que podem qualificar d'«estratègica», i que li permeté un estret contacte amb la dinàmica i innovadora península italiana i amb un dels centres universitaris més importants de l'Europa llatina, Montpeller, justament en l'època en la qual es desenvolupaven aquells processos històrics. Mercès a això, el patrimoni historicocientífic que circulà en català, i encara el que ens ha pervingut, resulta sorprenent si tenim en compte el seu nombre de parlants i l'extensió del seu domini lingüístic.

La traducció al català dels *Aforismes* d'Hipòcrates amb el comentari de Galè, com s'esdevé amb la de la *Isagoge* de Johannitius o la del *Canon* d'Avicenna, obres totes elles que ocuparen un lloc tan central en la formació universitària dels metges medievals, no s'expliquen sense els efectes d'aquella posició «estratègica», que s'afegeixen a les particularitats ibèriques observades per Beaujouan. En efecte, per ara tan sols coneixem l'existència d'una altra traducció d'aquesta obra realitzada a l'Europa llatina medieval: es tracta d'una traducció a l'hebreu, que inclou igualment el comentari de Galè, feta al nord d'Itàlia per Nathan b. Eliezer ha-Meati (ca. 1279-1283). Tanmateix, a banda d'aquesta traducció literal, els *Aforismes* foren objecte d'altres iniciatives vernacularitzadores: també en hebreu, el jueu català Abraham Cabrit (finals del s. xiv) els comentà, i de la mateixa manera el metge universitari Martin de Saint-Gille n'elaborà (ca. 1362-1363) un extens comentari en francès adreçat explícitament a un públic ampli (*docteur, licencié ou autrement ou d'autre estat*). L'obra de Saint-Gille, com totes les altres esmentades, parteix de la traducció llatina *antiqua* de Constantí l'Africà, realitzada a partir de l'àrab, llavors la més difosa, i no de la *nova*, feta a partir del grec, com s'ha dit en ocasions.

Ens trobem, doncs, davant d'una traducció en vulgar aparentment excepcional. Però aquesta traducció catalana dels cèlebres *Aforismes*, que cal datar abans de mitjan segle xiv tot i que es conserva en un manuscrit copiat en el segon quart del segle xv (ms. 568 de la Bibl. Municipal de Bordeus), no fou l'única que en circulà. Ens n'ha pervingut una part d'una altra traducció, diferent i sense el comentari de Galè, datable en un moment potser anterior a aquella i conservada en un manuscrit de finals del segle xiv o principis del xv (ms. 96-31 de la Bibl. Capitular de Toledo). Carré edita acuradament els aforismes de la primera de les traduccions catalanes —prescindint de moment del comentari de Galè— i tot el que en conservem de la segona. És per això que l'ús del singular en el subtítol del llibre pot resultar enganyós.

En la introducció s'exposen amb detall les dificultats que comporten, per a l'editor, aquesta mena de traduccions. Els testimonis que ens n'han arribat no són més que còpies descendents d'un original més que menys allunyat en el qual es verificava el treball del traductor. Així, doncs, a la perícia del traductor, la formació del qual no sempre era la més adient, s'unia la dels diversos copistes, que ben sovint no posaven tota l'atenció desitjable en el seu treball. I és que no se sol tenir en comp-

te que tant els primers com, molt particularment, els segons treballaven sota l'estímul d'una forta demanda. A les errades de la traducció, derivades de la incomprensió del text o de la llengua llatina, s'afegeixen les innombrables errades de les successives còpies degudes al caràcter mecànic de la tasca dels copistes medievals. Carré remarca totes aquestes categories d'errors que, no pas poques vegades, impossibiliten la correcta comprensió del text. És precisament sobre aquestes incorreccions que, de forma molt significativa, han posat l'accent els qui menystenen aquesta literatura científicotècnica en llengua vulgar, tot oblidant que el mateix problema afectava, en part, els manuscrits llatins, i com si aquestes corrupcions no constituïssin elles mateixes un importantíssim document històric.

Les traduccions editades per Antònia Carré ens han estat transmeses com a anònimes, una característica que comparteixen amb la immensa majoria dels textos pertanyents a aquests gèneres. No ens ha de fer estrany que molts dels traductors evitessin unir el seu nom a un treball de tan dubtosos resultats. En efecte, és ben llarga la distància que separa les correctes traduccions de Guillem Corretger (*Chirurgia* de Teodoric, ca. 1302-1304), Berenguer Sarriera (*Regimen sanitatis ad regem Aragonum* d'Arnau de Vilanova, ca. 1305-1310) o l'anònim del *Canon* d'Avicenna (primera meitat del s. xiv) de la dels *Aforismes* tal i com ens han pervingut en el manuscrit de Bordeus. Només l'autora sap les hores que ha invertit en entendre, puntuar i, en el seu cas, corregir un text tan corrupte. Una característica que s'intensifica més encara en el comentari de Galè —que per ara ha estat exclòs de l'edició, tot i que cal esperar que en podrem disposar en un futur no gaire llunyà—, mentre que la traducció transmesa pel manuscrit de Toledo, en canvi, ofereix una millor qualitat. Els manuscrits ens parlen també del públic interessat per aquestes traduccions (o per aquests treballs de còpia). Aquestes informacions sovint són improcedentment menystingudes en les edicions de textos antics. Després d'una acurada anàlisi del manuscrit de Bordeus, que tampoc sol posar-se sempre a disposició del lector en aquestes edicions, es fa palès que ens trobem davant d'una còpia realitzada per a un client aliè a la medicina i amb una evident potència econòmica. Un tipus de client que valorava tant el saber com l'ostentació del saber i dels seus vehicles, els llibres, i per al qual algunes incorreccions en el text, si és que les detectava, no tenien gaire importància. Això no significa, ni de bon tros, tal com s'ha suposat erròniament alguna vegada, que aquestes traduccions —i ens consta que tampoc la dels *Aforismes* hipocràtics— no circulessin entre el públic mèdic, sobretot el més vinculat a la pràctica.

L'edició de les dues traduccions catalanes, realitzades després de superar amb èxit tots aquests obstacles, s'acompanya d'un elaborat glossari de termes mèdics del català medieval. A diferència del que s'esdevé amb el castellà, que ja compta amb un ampli diccionari que recull aquesta terminologia, per al català el buit és clamorós, si deixem de banda els glossaris que podem localitzar en algunes edicions de determinats textos, en general curts i poc significatius si tenim en compte el conjunt del que va arribar a circular en català. Al diccionari històric Alcover-Moll-Sanchis Guarnier hom va fer un gran esforç per recollir una part d'aquests materials, davant la manca d'edicions, directament dels manuscrits que els conserven. Però a cada nova edició crítica que es publica comprovem fins a quin punt resultà incompleta aquella recerca, tot i l'esforç realitzat. El glossari presentat per Antònia Carré no és una excepció, confereix un altre valor afegit al seu treball i constitueix una prova més de l'absoluta necessitat d'editar sistemàticament aquests materials.

L'acurada edició presentada per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Curial, mercès a la sensibilitat igualment tantes vegades voluntarista del seu actual director, Josep Massot, contribuirà sens dubte a estimular noves aportacions que, en el cas de l'autora, ens consta que van per bon camí. No vull acabar aquesta breu recensió sense remarcar el fet que Antònia Carré hagi dedicat el seu llibre *A la memòria de Lluís Garcia Ballester*, que tant recolza i valorà els fruits de l'esforç i de la il·lusió pel treball ben fet i que, des d'allà on sigui ara, sens dubte saludarà la missió acomplerta.

Lluís CIFUENTES
 Departament d'Història de la Ciència
 Institució Milà i Fontanals, CSIC
 Barcelona